

THE EFFECT OF THE COMITTEE OF UNION AND PROGRESS ON THE PROGRESS REPUBLICAN PARTY

İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI'NIN
TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI ÜZERİNE ETKİSİ

Nermin Zahide AYDIN¹

Abstract

It is a requirement of democracy to have opposition in the country. The Progress Republican Party is the first opposition party in Turkish political life. The Committee of Union and Progress was in power for ten years after they seized power. After a short time, the First World War began and The Committee Union And Progress destroyed itself. After the invasion by foreign states of the Ottoman Empire, Mustafa Kemal Pasha and his comrades started to the national struggle. After the war was won, innovations were made in many fields. While implementing the plans Mustafa Kemal Pasha, didn't take to the idea of his former comrades. A group of deputies resigned from Republican People's Party. They was The Progressive Republican Party. After a short while, The progressive Republican Party was closed as a result of the Sheikh said rebellion.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Progress Republican Party, Kazım Karabekir Pasha.

Özet

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde muhalefetin olması bir gerekliliktir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türk siyasi hayatının ilk muhalif fırkasıdır. İttihat ve Terakki Fırkası, gücü ele geçirdikten sonra on yıl iktidarda kaldı. Kısa bir süre sonra Birinci Dünya Savaşı çıktı ve İttihat ve Terakki Fırkası kendini feshetti. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler tarafından işgal edilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları Milli Mücadeleye başladı. Savaşın kazanılmasından sonra birçok alanda yenilikler yapıldı. Mustafa Kemal Paşa, planlarını hayata geçirirken eski silah arkadaşlarının fikrini almadı. Bunun üzerine bir grup mebus Halk Fırkası'ndan istifa etti. İstifa eden mebuslar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kısa bir süre sonra çıkan Şeyh Said İsyanı sonucunda kapatıldı.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Kazım Karabekir Paşa.

¹ Yrd.Doç.Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı.

GİRİŞ

İttihat ve Terakki Fırkası, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra yaklaşık on yıl iktidarda kaldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından Sadrazam Talat Paşa'nın başkanlık ettiği bir kongre düzenlendi (Kılıç Ali, 1955, s. 122). İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1 Kasım 1918'de saat 11'de Merkez-i Umumi binasında gerçekleşen son kongresine İstanbul'da bulunan delegeler, Meclis-i Mebusan azaları ve Fırka mensubu olan Ayanlar katıldı (İlkan ve İlkan 2005, s.71). Kongrede konuşan Talat Paşa, savaş yıllarında kontrolün kaybedilmesi üzerine yapılan hataların bir değerlendirmesini yaptı (Yalman, 1970,C.I, s.307). İttihat ve Terakki Fırkası 3 Kasım 1918 tarihinde ikinci kez toplandı. Kongrede encümen tarafından tertip edilen programın maddeleri okunarak müzakere edildi (Kocaoğlu, 2006, s. 66-67). Kongrenin ikinci oturumunda gerçekleşen müzakerelerde İttihat ve Terakki Fırkası'nın tamamen lağvedilmesi veya fırka teşkilatının yeni ve modern şekilde devam etmesi yönünde iki görüş ileri sürüldü (Bayar, 1965:C.I, s. 121). Kongrede yapılan oylamada 4 çekimser, 9 red ve 35 kabul oyu ile İttihat ve Terakki Fırkası'nın kapatılıp yerine Teceddüt Fırkası'nın kurulmasına karar verildi (Akşin, 1987, s. 306). İttihat ve Terakki Fırkası 1-5 Kasım 1918 tarihleri arasında düzenlediği son kongre ile kendi hukuki varlığına son verme kararı aldı (İslam, 1999, C.II, s. 676).

İttihat ve Terakki Fırkası kapatıldıktan sonra devlet idarecilerinin önemli bir bölümü yurt dışına gitti. Tevfik Paşa Hükümeti tarafından fırka üyeleri tutuklanmaya başlandı (Eyicil, 2004, s. 178). İttihat ve Terakki Fırkası ile bağlantılı olan bütün kurumların ortadan kaldırılmasına çalışıldı. Teceddüt Fırkası'na karşı baskılar ve olumsuz propagandalar yapıldı. Nihayet Damat Ferit Paşa 5 Mayıs 1919 tarihinde Meclis-i Vükela'dan bir karar çıkartarak Teceddüt Fırkası'nın kapatılmasını sağladı (Birgen, 2006, C.II, s. 575).

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE ARKADAŞLARI ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIKLAR

Devletin içinde bulunduğu kötü durumu düzeltmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, silah arkadaşlarının desteğini de alarak Milli Mücadele'ye başladı. Samsun'da başlayan direniş, zor ve çetin mücadelenin sonunda başarıya ulaştı. Savaşın kazanılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, tasarladığı planları hayata geçirmek istedi. Mustafa Kemal Paşa ile tasarladığı ve hayata geçirmeye çalıştığı yeniliklerin karşısında olmayan fakat yapılan yenilikler esnasında kendilerine danışılmadığını ileri süren eski silah arkadaşlarının arası kısa bir süre sonra açıldı. Milli Mücadele'yi başarıya ulaştıran kadrodaki İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin bir kısmı Mustafa Kemal Paşa'nın yanında, diğer bir kısmı ise karşısında yer aldı. İki gruba ayrılan eski arkadaşlar arasındaki anlaşmazlık gün geçtikçe artmaya başladı (Tahir, 1975, s. 140). Bu esnada Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüştürülmesi kararı alındı (Karabekir, 1990, s. 79). Bir fırka kurduktan sonra seçime gitmek isteyen Mustafa Kemal Paşa (Tahir, 1975, s. 250), İzmit ve Balıkesir'de yaptığı konuşmalarda Halk Fırkası'nı kuracağını duyurduktan sonra İzmit'e giderek din ve hilafet konusunda açıklamalarda bulundu. 16 Ocak 1923 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda inkılâplar hakkında bilgi veren Mustafa Kemal Paşa, hilafetin dinle ilgili olmadığını, siyasi bir makam olduğunu belirtti (Aybars, 2009, s. 165).

Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul basın temsilcileri ile 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te düzenlediği toplantıya siyasi örgüt temsilcilerinden olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Velid Ebuuzziya ve Kara Kemal de katıldı (Zürcher, 1992, s. 38). Kara Kemal, Ankara'ya gelip çalışmak için Mustafa Kemal Paşa'dan izin istedi. Mustafa Kemal Paşa cevaben İstanbul'da bir Müdafai Hukuk teşkilatının mevcut olduğunu ve oraya iltihak ederek bir fert olarak çalışabileceğini söyledikten sonra (Kılıç Ali, 1997, s. 37) İttihat ve Terakki'nin ne yapmak istediğini ve nasıl bir yol tutacağını sordu. Kara Kemal, İttihat ve Terakki'nin darmadağın olduğunu, ileri gelenlerinin öldürülmüş ve şehit edilmiş

olduğunu, örgütün ileri gelenleri arasında sayılabilecek kişilerin başka yerlerde bulunmalarından dolayı düşüncelerini bilmediğini söyledi. Mustafa Kemal Paşa, Kara Kemal'den arkadaşlarının da fikirlerini öğrenmesini isteyince görüşme sona erdi (Yalçın, 1976, s. 272). Kara Kemal İstanbul'a döndükten üç ay sonra İstanbul'da toplanacak olan kongrenin hazırlıklarına başladı (Zürcher, 1992, s. 40). Mesadet Hanı'nda birkaç arkadaş ile bir araya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile aralarında geçen konuşmayı ve Paşa'nın "Müdafaai Hukuk teşkilatına iltihak ediniz" sözlerini anlattı. Orada bulunanlardan bir kısmı İttihat ve Terakki'nin tekrar canlandırılması gerektiğini savunsa da eski topçu zabiti Bulgurlumescitli Hamdi Bey yapmaları gereken şeyin bütün kuvvetleri ile Mustafa Kemal Paşa'yı takviye etmek olduğunu, ona müzahir olmak ve hiçbir işine karışmamak gerektiğini ifade etti (Kılıç Ali, 1997, s. 38). Bu esnada İttihat ve Terakki'nin canlandırılması konusu İstanbul basınında açıkça tartışılmaya başlandı (Zürcher, 1992, s. 40). Cemiyet üyeleri tarafından kapsamlı bir toplantı yapılmasına karar verildi. Toplantıya Ziya Gökalp dâhil olmak üzere birçok kişi davet edildi. Cavid Bey'in başkan seçildiği toplantıda söz alan Hüseyin Yalçın şunları söyledi (Yalçın, 1976, s. 273):

İstanbul gazeteleri İttihatçıları ele aldılar. Türlü türlü yalanlar ve kara çalmalarla bir çibanbaşı yaratmakta çıkar gözlüyorlar. Bizim toplantımızda şüphesiz haber alacaklardır. Bunu İttihatçıların arabozucu önlemi diye ballandıra ballandıra yazacaklar ve Ankara'nın kuşkusunu kıskırtmaya çalışacaklardır. Gerçi Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine uygun olarak toplandık ama bunu kime anlatabiliriz? Kemal'in, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi bir iki ay önceye bağlı. Mustafa Kemal Paşa'nın bile gazetelerde yalan yanlış yayınları görürse bu toplantının kendi dilediği toplantı olmayıp ayrıca bir hazırlık eylemi olduğunu sanması olanağı vardır. Onun için öneriyorum ve ısrarla söylüyorum. Vakit geçirmeden hemen bugün Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazılsın ve İzmit'te istemiş olduğunuz konuyu görüşmek üzere arkadaşların çağrıldığı, zorunlu olarak bu kadar vakit geçtiği, nihayet toplanarak görüşebildiklerini ve aldıkları sonucu da hemen bildireceklerinin yazılsın. Bu işlem yapıldıktan sonra düşünce alışverişini sürdürürüz. Sonucu da hemen haber veririz. Ne var ki yanlış anlaşmanın önünü almak için hemen bir mektup yazmalıyız.

İttihat ve Terakki Fırka üyelerinin Cavid Bey'in evinde 13 Nisan 1923 tarihinde yaptığı toplantıda İttihat ve Terakki'nin gelecekteki rolü, seçimlere olası katılımı ve uygun bir fırka bildirgesi konuları tartışıldı. Katılımcıların hepsi daha sonraki ifadelerinde toplantıda seçimlere bağımsız bir muhalefet fırkası olarak katılmama kararı alındığını belirtti. İttihat ve Terakki üyeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinin benimsenmesini ve seçimlerde kendisinin göstereceği adayların desteklenmesini önerdi. Fakat yayınlanan bildirgenin, İttihat ve Terakki'nin tekrar canlandırılması için hazırlandığı görüşü hâkimdi (Zürcher, 1992, s. 43). Cavid Bey'in evinde yapılan toplantılarda görüşülen konular İzmir Suikastı davası nedeni ile tutuklanan eski İttihatçı üyelere soruldu. İttihat ve Terakki Fırkası'nın eski üyelerinden olan İsmail Canbulad, Kara Kemal Bey'in İzmit'te Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğü şeyleri müzakere etmek için toplantı düzenlendiğini (Kandemir, 1955: 83), bu nedenle toplantıya iştirak ettiğini ve intihabat meselesinin görüşüldüğünü belirtti (Haber Gazetesi, 13 Temmuz 1926). İsmail Canbulad, fırka kurma konusunda görüşme yapmadıklarını, Meclis'te Şükrü Bey'le münasebetlerini koruduklarını, Cavid ve Cahid Beylerle daha önce Halk Fırkası'ndan arkadaş olduklarını, daha sonrada Terakkiperver Fırka'sında arkadaşlıklarını muhafaza ettiklerini sözlerine ekledi (Akşam, 10 Temmuz 1926). Hüseyin Cahid Bey, toplantının nedeninin yeni bir fırka kurmak olmadığını söylese de (Ilıkan ve Ilıkan, 2005, s. 319), Ali Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmadan önce Mesadet Hanı'nda İsmail Canbulad, Şükrü Bey ve Kara Kemal'in bir araya gelerek firkanın programını yapmaya çalıştıklarını anlattı (Ilıkan ve Ilıkan, 2005, s. 678). Toplantıların Çolak Selahaddin Bey'in Erenköy'deki evinde ve daha sonra da Kara Kemal'in yazıhanesinde gerçekleştiği ifade edildi (Kılıç Ali, 1997, s. 43). Nail Bey suikast davası ile ilgili olarak yapılan

sorgusunda, İkinci Grup üyelerinin Kara Kemal'in yanına sık sık gelerek yapılacak seçimlerde birlikte hareket etme konusunda işbirliği teklif ettiklerini, İkinci Grup'tan 10-15 mebus çıkarılması için çalışıldığını, Kara Kemal'in asıl niyetinin İstanbul'dan çıkarılacak bütün mebusların kendi tarafından çıkartılması olduğunu bu nedenle İkinci Grup'u üzerinden atmak için Mustafa Kemal ile görüştüğünü, Şişli'de yapılan toplantıları bahane ettiğini ifade etti (İlkan ve İlkan, 2005, s. 485). Şükrü Bey sorgusunda Lozan Konferansı'nın sona erdiği sıralarda arkadaşları arasında hasbihal yaptıklarını, yaklaşan seçimlerde aday olup olmama konusunda konuştuklarını, isteyen adaylığını koymasını istemeyenin koymaması şeklinde fikir birliğine vardıklarını, kendisinin mebus olarak Halk Fırkası'na girdikten sonra demokrasinin gereği olarak bir fırka teşkili için arkadaşları ile birlikte çalıştığını söyledi (Kandemir, 1955, s. 52). Ayrıca suikast davası ile ilgili sorgulamalarda Cavid Bey'in evinde yapılan toplantılarda, toplantı konusunun seçimler ve İkinci Grup olduğu, toplantıya katılanların Mustafa Kemal'e katılmak istedikleri ama Mustafa Kemal'in bu isteklerine nasıl cevap vereceklerini tahmin edemedikleri belirtildi (İlkan ve İlkan, 2005, s. 685). Cavid Bey İzmir Suikastı davası ile ilgili olarak sorgulandığında Rauf Bey'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ile ilgili olarak kendisine bir şey söylemediğini, muhalif fırkanın neden kurulduğuna dair bilgisinin olmadığını anlattı (Cavit Bey, 1993, s. 210).

Şükrü Bey, toplantı ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazıldığını söyledi. Toplantı sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya verilecek cevap kararlaştırıldı. Cevap şöyle idi (Yalçın, 1976, s.274):

Eskiden İttihat ve Terakki'ye bağlı arkadaşlar Anadolu örgütüne hiç karşı değildir. Mustafa Kemal Paşa, isterse İttihat ve Terakki'nin başına geçsin, örgüt yeniden kalkındırılsın; isterse başka örgüt kursun. İsterse cumhurbaşkanı olsun. Bizim bu konularda hiçbir karşı koymamız yoktur. Ayrıca İttihat ve Terakki'yi diriltmek ve çalıştırmak düşüncesinde de değiliz. Yapılacak seçimlerde kendimiz için hiçbir mebusluk istemiyoruz. Mustafa Kemal Paşa isterse içimizden istediklerini mebus alır. Seçimlerde muhaliflik yapmayacağımız gibi İstanbul gibi örgütünü az çok koruyan yerlerde Anadolu'nun adaylarına da yardım etmeğe hazırız.

Mustafa Kemal Paşa, eski cemiyet üyelerinin hiçbir şeye karışmamalarını tavsiye ettikten sonra (Vardar, 1960, s. 395) Mart ayında güney bölgelerini kapsayan bir yurt gezisine çıktı. Ankara'ya dönüşünde savaş sonrasında yapmayı tasarladığı işleri planladı (Zürcher, 1992, s. 40). 1 Nisan 1923 tarihinde Meclis'in dağıtılması (Eroğlu, 2008, s. 191) ve yeni seçimlerin yapılması ile ilgili kararını bildirdikten sonra 8 Nisan tarihinde de yeni fırkanın seçim programı olarak dokuz umdeyi açıkladı. 15 Nisan 1923 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu Meclis'ten geçirildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, Mustafa Kemal Paşa'ya yeniden canlandırılması düşünülen bir fırka liderliğini önerdi. Fakat Mustafa Kemal Paşa, 14 Nisan tarihinde yaptığı resmi açıklamada 1918 Kasım ayında feshedilmesinden dolayı hiç kimsenin İttihat ve Terakki Fırkası adına konuşamayacağını söyleyerek kendisine başkanlık önerisi geldiğine dair söylentiye yalanladı (Zürcher, 1992, s. 41-44).

Halk Fırkası'nın kurulması için oluşturulan komisyonda İsmail Canbulad ve Ali Çetinkaya gibi eski İttihatçı üyeler yer aldı. Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası'nı 9 Ağustos 1923 tarihinde kurdu (Tunaşar, 2004, s. 68). Temmuz ayında gerçekleşen seçimlerde İsmail Canbulad ve Ahmet Şükrü Bey Halk Fırkası'ndan adaylığını koyarak mebus seçildi.

Ülke içinde bu gelişmeler yaşanırken Lozan'daki görüşmelere kimin gönderileceği konusu gündeme geldi. Heyetlerin dışişleri düzeyinde temsil edilmesi kararından sonra dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek'in Lozan'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Fakat hastalanması üzerine heyete İsmet Paşa'nın başkanlık yapması muhalif grupta huzursuzluğa neden oldu (Serbes ve Yağan, 2010, s. 40). İsmet

Paşa'nın başkanlığında Lozan'a hareket eden heyet, müzakerelerden hiçbir netice almadan 4 Şubat 1923 tarihinde geri döndü. Konferansa bir süre ara verildi. Hükümet temsilcileri, verilen arada kendi meclis ve hükümetine danışarak ve birbirlerinin karşılıklı fikirlerini yoklayarak tekrar bir araya gelmeye ve barış anlaşmasını imzalamaya karar verdi (Grew, 1966, s. 45). Bu durum, Meclis'te muhalif grubun rahatsız olmasına ve sert eleştiriler yapmasına neden oldu. Olaya müdahale etmeye isteyen Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e gelerek İsmet Paşa'ya destek oldu (Kılıç Ali, 1955, s. 93-94). İsmet Paşa, Lozan'da görüşmeler devam ederken, hükümetten ziyade Mustafa Kemal Paşa ile münasebette idi. İsmet Paşa'nın bu hareketi üzerine, Meclis tarafından Lozan'da görüşmelere gönderilen Heyet-i Murahhasa'ya karşı cephe alındı. Esasında bu durum İsmet Paşa ile Rauf Bey'in arasındaki çekişmenin devamı idi (Rıza Nur, 2008, s. 231).

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Anlaşması imzalandı. Yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa'ya yakın olan adaylar kazandı ve kısa bir süre sonra 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildi (Eroğlu, 2008, s. 191). Cumhuriyetin ilanı konusunda Milli Mücadele kadrosunda yer alan Rauf Bey, Ali Fuat Cebesoy ve Adnan Adıvar gibi İttihatçı üyelere danışılmadı (Zürcher, 1992, s. 49). 30 Kasım tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Cebesoy'a Rauf Bey'in cumhuriyete bağlılığını ve Halk Fırkası'ndan ihracı konularında görüşlerini sordu (Zürcher, 1992: 53).

Ülke içindeki karışık durum devam etmekteydi. Hint Müslümanları adına İsmet Paşa'ya gönderilen hilafet yanlısı bir mektubun İstanbul gazetelerinde yayınlanması üzerine İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına ve İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. 26 mebus İstiklal Mahkemesi'nin kararlarının Meclis tarafından onaylanması gerektiğine dair bir önerge sundu fakat önerge reddedildi (Zürcher, 1992, s. 54). Olaydan sorumlu tutulan kişilerin Hıyanet-i Vatanıye Kanunu'na göre yargılanmasına karar verildi (Eroğlu, 2008, s. 191). Hüseyin Cahid, Ahmed Cevdet ve Velid Bey gibi gazeteciler Hıyanet-i Vatanıye Kanunu'na muhalif olmakla suçlandı (Zürcher, 1992, s. 55). 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılmasına ilişkin bir önerge verildi. Bu önerge kısa bir süre içinde kabul edilerek halifelik kaldırıldı (Eroğlu, 2008, s. 192). 25 Mart tarihinde oylamaya sunulan yeni anayasanın, cumhurbaşkanına meclisi dağıtma yetkisi veren 25. maddesi kabul edilmedi. 20 Nisan 1924 tarihinde yeni anayasa kabul edildi (Zürcher, 1992, s. 57). Karışıklık, Meclis içinde de devam etti. Halk Fırkası mebuslarından İsmail Canbulad Meclis'te kendilerine gelen mektupların açıldığına dair şikâyetlerini dile getirdi (TBMMZC,2.D,5.C:739).

Hilafetin kaldırılmasından sonra inkılaplara karşı olan farklı grupların bir araya gelmesini istemeyen Mustafa Kemal Paşa hızını kesmeden yeniliklere devam etti. Muhalifler ise demokrasinin tek partili olmamasını ve Mustafa Kemal Paşa'nın partiler üstü kalması konusunda hemfikirdi (Aybars, 2009, s. 200). Milli kadro içinde yer alan kişiler arasında karşılıklı güven duygusunun kaybolması 1924'lü yılların sonuna doğru bariz bir şekilde görülmeye başladı. Rauf Bey, Adnan Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar, kendilerine karşı haksız cephe alındığı kanısındaydı (Aydemir, 1966, s. 202). Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılmasından sonra Maarif Nazırı Şükrü Bey ve İaşe Nazırı Kara Kemal'in yanı sıra (Vardar, 1960, s. 393) Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey de askerlikten ayrılarak siyasi bir fırka kurmaya karar verdi. Ali Fuat Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'nın ordudan istifa etmelerinin en önemli nedeni ordunun kendilerinin dışında astlarına idare ettirilmek istenmesi iddiası oldu (Balcioglu, 2007, s. 292).

Yeni bir fırka kurma teşebbüsü 9 Eylül 1924 tarihinde Rauf Bey'in annesinin İzmir'deki evinde yapılan toplantıda görüşüldü. Görüşmenin ikinci oturumu Rauf Bey'in İstanbul'daki evinde gerçekleşti. Kurulacak muhalif fırkanın başarılı olması için iki önemli şart kondu. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir muhalefetin

varlığını kabul etmesi diğeri de İstanbul basınının Rauf Bey'i desteklemesi ve tarafsız bir hakem rolünü görmesi idi (Zürcher, 1992, s. 59-61). Mustafa Kemal Paşa; Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Bey ve Adnan Adıvar'ın uzun zamandır işbirliği içinde olduklarını, Meclis'e girdikten sonra ordu üzerinde de etkili olmaya çalışacaklarını düşünmekteydi (Balcıoğlu, 2007, s. 290). Mustafa Kemal Paşa, 12 Ekim tarihinde İngiltere ile anlaşmazlığa neden olan Musul sorununu görüşmek üzere bütün mebuslara toplantı yapılması konusunda telgraf çekti. Toplantıya Rauf Bey ve Adnan Adıvar'ın katılmaması kompo olarak değerlendirildi (Zürcher, 1992, s. 65).

26 Ekim 1924 tarihinde Birinci Ordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, kendisine karşı yöneltilen suçlamalardan yorgun düştüğünü (Zürcher, 1992, s. 65), teftişler gerekçesi verdiği raporların ve ordunun kuvvetlendirilmesi yolunda sunduğu layihaların itibara alınmadığını bu nedenle ümitsizliğinin arttığını ve bu şartlar altında çalışamayacağını gerekçe göstererek merkezi İstanbul'da bulunan Birinci Ordu Müfettişliğinden istifa etti. Ali Fuat Paşa da 30 Ekim tarihinde merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği görevinden istifa etti (Aydemir, 1966, s. 203). Ali Fuat Paşa, istifasını vermeden önce Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Çakmak ile görüştü. Görüşme sonunda gayet sert bir dille yazılmış tek satırlık istifasını sundu (Zürcher, 1992, s. 66). Mebusluktan istifa eden Refet Paşa, Rauf Bey'in müdahalesi ile istifasını geri aldı. Peş peşe verilen istifalar, Mustafa Kemal Paşa da kendisine karşı düşünülmüş bir kompo fikrinin güçlenmesine neden oldu. Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa ile mebus bulunan beş kolordu kumandanına kendi imzası ile ayrı ayrı telgraf çekerek mebusluktan istifa etmelerini istedi. (Karabekir, 1990, s. 148-149). Bunun üzerine Üçüncü Kolordu Kumandanı Cevat Paşa ile Yedinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Paşa istifa etti (Aydemir, 1966, s. 206). Üçüncü Ordu Müfettişi ile milletvekili olan komutanların Meclis'ten istifa etmeleri ile birlikte hem ordu kesin olarak politikadan ayrıldı hem de İkinci Grup tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması için zemin hazırlandı (Atay, 1984, s. 395). İkinci Dönem Büyük Millet Meclisi'ne seçilememiş İkinci Grup'un aracılığı ile ordudan ayrılanlar ve inkılapların karşısında yer alanlar bir araya geldi. İstanbul basınında yer alan Vatan, Son Telgraf gibi gazeteler hükümete karşı yayınlarını arttırdı. Dış basında ise komutanların istifası ses getirdi. Hareketin, Rauf Bey'in evinde planlandığına dair haberler yapıp Mustafa Kemal Paşa'ya karşı eski silah arkadaşlarının bir ayaklanma içinde oldukları izlenimi verilmeye çalışıldı ve onların ileri sürdükleri eleştirilerin haklı olduğu ifade edildi (Aybars, 2009, s. 200).

1 Kasım tarihinde açılan Meclis'e girmek isteyen Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa ordudaki görevlerini devretmedikleri gerekçesi ile Meclis'e alınmadı (Aydemir, 1966, s. 207). Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olanlar, önce İsmet Paşa Hükümeti'ni hedef aldı. Bunun üzerine İsmet Paşa Kabinesi, Meclis'ten güvenoyu istedi (Aybars, 2009, s. 200). Kabineye, 148 lehte, 18 aleyhte oy kullanılarak güvenoyu verildi (Aydemir, 1966, s. 209). Meclis'te İsmet Paşa kabinesine güvensizlik oyu verenler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu hazırladı (Aybars, 2009, s. 201). Katib-i mesul Kara Vasıf'ın İkinci Grup'a mensup olanların fırkaya girmelerini teklif etmesi üzerine Halk Fırkası'ndan istifalar başladı (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1926). Bekir Sami Bey fırkadan ayrılışının sebebini siyasi içtihadı bağladı (Son Saat Gazetesi, 15 Temmuz 1926). İstifa eden mebuslar, Sabit Bey'in evinde kurulacak yeni fırka ile ilgili toplantılar yaptı (Zürcher, 1992, s. 77). 9 Kasım tarihinde İstanbul mebusları Dr. Adnan, İsmail Canbulad, Refet Paşa, Rauf Orbay, Erzurum mebuslarından Rüştü Paşa, Halit Bey ile Ziyaettin Efendi, Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, Erzincan Mebusu Sabit Bey, Sivas Mebusu Halis Turgut Bey ve Ordu Mebusu Faik Bey Halk Fırkası'ndan istifa etti (Orbay, 2000, s. 162). İstifaları kabul eden Halk Fırkası hemen bir toplantı yaparak istifa edenleri post kavgasına girmekle ve samimiyetsizlikle suçladı (Orbay, 2005, s. 366).

İsmet Paşa, İstanbul'da kurmak istediği Örfi idarenin yeterince taraftar bulmaması nedeni ile 22 Kasım 1924 tarihinde istifa etti (Aydemir, 1966, s. 209). İsmet Paşa istifasına gerekçe olarak uzun süre devam eden hastalığını gösterdi (Orbay, 2005, s. 373). Yerine Fethi Bey geçti (Eroğlu, 2008, s. 192). 23 Aralık 1924 tarihinde kurulan Fethi Bey'in Kabinesi (Çetiner, 2008: 253) ülkedeki genel havayı yumuşattı (Çavdar, 1991, s. 125). Bu arada 22 Kasım tarihine kadar Halk Fırkası'ndan istifa edenlerin sayısı 32'ye yükseldi. İstifa edenlerin dördü müstakildi (Cebesoy, 2011, s. 516).

TERAKKİPERVER CUMHURİYET HALK FIRKASI'NIN KURULMASI

17 Kasım 1924 tarihinde Ankara'da Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa, Mersin Mebusu Besim Bey, Erzincan Mebusu Sabit Bey, Trabzon Mebusu Muhtar Bey ve Kazım Karabekir Paşa tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu (Aydemir, 1966, s. 210). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın mevcudu 28 idi (Cebesoy, 2011, s. 516). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde yer alan veya bundan yararlanan gruplar şunlardı (Aybars, 2009, s. 203):

1-Devrimin gerçekleştirilmesine başlangıçtan beri karşı koyan ve uygulanan yöntemi beğenmeyen daha ileri gidilmesine karşı ve yapılına çaresiz kabullenen Rauf Bey ve arkadaşları.

2-İnkılabın eski İttihat ve Terakki Fırkası'nın ihyası yoluyla yürütülmesini isteyen İsmail Canbulad ve arkadaşları.

3-Cumhuriyete karşı olup meşruti bir saltanat yanlısı olan Lütfi Fikri Bey ve arkadaşları.

4-Muhalefet Fırkasını, Kürt bağımsızlığını sağlamak için basamak yapmaya çalışanlar.

5-Muhalefeti yalnızca kişisel nüfuz ve kudretlerini devam ettirebilmek için destekleyenler.

İttihat ve Terakki'nin yeniden canlanmasını isteyenlerle, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bazı üyeleri aynı amaç etrafında birleşti (Erman, 1971, s. 101). Bu nedenle yeni firkada eski İttihatçılar ve eski İkinci Grup üyeleri yer aldı. Fırkanın örgütlenmesi için eski Ankara valisi Abdülkadir Bey, Birinci Dönem Lazistan mebusu Ziya Hurşid, İzmit Mebusu İttihat ve Terakki'nin eski maarif nazırı Şükrü Bey çalıştı (Tunaya, 2009, s. 709).

Yeni fırkanın demokratik, yenilikçi, yapılan ve yapılacak inkılaplara taraftar olmasına dikkat edildi. Bu nedenle fırka mevcudunun 30'dan fazla olmaması için çalışıldı (Cebesoy, 2011, s. 510). İstanbul'da yayın yapan Tanin, Tevhid-i Efkâr ve Vatan gibi gazetelerde fırkayı destekleyen yazılar çıktı (Çavdar, 1991, s. 125). Fırka, propaganda için bir mecmua yayınlamaya karar verdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, programına göre liberal ve demokratı. Fırka aynı zamanda laik bir idarenin taraftarıydı. Milletten vekâlet alınmadıkça yeni inkılaplar yapılmaması, yapılan inkılapların da halka iyice hazmettirilmesi öngörüldü. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda hiçbir surette değişiklik yapılmaması fikri benimsendi. Programda beş madde vardı. Bu maddelerden biri Reisicumhur seçilen zatın seçilmesini takiben mebusluk sıfatının kalmaması ile ilgiliydi. Bundan maksat Reisicumhurun partiler üstünde kalmasını sağlamaktı. Halk Fırkası, Reisicumhurlukla fırka reisliğini birleştirmişti. Diğer önemli madde ise hiç kimsenin kanunun emretmediği şeyi yapmağa zorlanamayacağı hakkında idi. Bu madde Terakkiperverliğin birinci umdesi oldu. Bir dereceli seçim hakkındaki madde Cumhuriyet idaresinin ve demokrasinin ruhu olması bakımından önemliydi. Her kazanın bir intihap dairesi olması hakkındaki madde seçimi kolaylaştırmak, halka daha fazla yaklaşmak bakımından mühimdi. Böylelikle nüfusu yirmi binden aşağı olan kazaların birer mebusu olacak demektir. Diğer bir madde ise

hâkimlerin azledilememezliği idi. Kanunlarda mevcut olmasına rağmen bu husus sözde kalmıştı. İdarede âdem-i merkezîyet usulü kabul edilmişti (Cebesoy, 2011, s. 513-514).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ilk zamanlar tedirginliğe neden olmadı. Dâhiliye Vekili Recep Bey, kendisini ziyarete gelen fırka üyelerini samimi bir şekilde karşılayarak memlekette muhalif bir fırkaya ihtiyaç olduğundan bahsedip başarılar diledi Mustafa Kemal Paşa da kendisini ziyarete gelen Times gazetesi muhabirinin kendisine yönelttiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programı ile ilgili bir soruya şu şekilde cevap verdi (Orbay, 2005, s. 374-375):

Terakkiperver Fırka'nın programında mevcut maddelerde Halk Fırkası umdelerinden hariç ve münakaşa mevzuu olmağa değer esaslı bir fikir ve prensip görülüyor. Teferruata ait görülen bazı noktalar, ihtisas erbabının her gün yeniden tetkik ve münakaşa edebileceği ve yeni neticelere varabileceği hususlardır. Veto hakkı ve fesih hakkı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun mevad-ı mahsusası ile tasrih ve tespit olunmuştur. Efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkâr olmak öteden beri tabii ve umumi bir telakkidir. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur. Milli hâkimiyetimiz asla tehlikeye maruz değildir. Bütün millet onun müdrîk ve fedakâr muhafızdır. Bu istibdadın mevcudiyetine dair olan ima ve telmihler bence kabil-i izah değildir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul'da bir kongre yaparak teşkilatını kurdu ve İstanbul teşkilatının başına Kara Vasıf getirildi. Fırkanın idare heyeti şu isimlerden oluştu: Reis Kazım Karabekir Paşa, ikinci reis Dr Adnan Bey ve Rauf Bey, umumi kâtip Ali Fuat Paşa, azalar Rüştü Paşa, İsmail Canbulad, Sabit Bey, Muhtar Bey, Şükrü Bey, Necati Bey ve Faik Bey (Aydemir, 1966, s. 214). Fırkanın en önemli rollerini üstlenen İzmit Mebusu Şükrü Bey, eski İaşe Nazırı Kara Kemal Bey ve eski Dâhiliye Nazırı İsmail Canbulad Bey'in (Vardar, 1960, s. 395) fırkayı yeniden canlandırmayı ve iktidarı ele geçirmeyi amaçladıkları düşünüldü (Avcı, 1995, s. 96).

Fırkanın programına esas olacak müsveddeler Şükrü ve Canbulad Beyler tarafından getirilerek incelendi (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1926). Fırka üyelerinin çeşitli fırka programlarını incelemesinin ardından Teceddüd Fırkası'nın programı kabul edildi (Cumhuriyet, 9 Temmuz 1926). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programı, nizamnamesi ve beyannamesi Dâhiliye Vekili Recep Bey'e verildi ve fırka resmen tanındı (Cebesoy, 2011, s. 511). Beyannamede Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma nedeni olarak "muhalafet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin Meclis'te toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı" görüşü gösterildi (Yeşil, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354260>). Fırka üyeleri her ne kadar otoriter yönetime karşı çıkmak amacı ile kurulmuş olsa da üyelerinin büyük bölümü halifeye olan bağlılıklarını sürdürdü (Karpas, 2010: 188). İstanbul'da çıkan Son Telgraf Gazetesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı "ıstırahın ve hürriyetsizlerin doğurduğu çocuk" olarak gördü (Aydemir, 1966, s. 213). Cağaloğlu'nda bulunan Hayrettin Konağı'nda fırka şubesinin resmi açılışı 28 Ocak'ta gerçekleşti. Fırkanın kuruluşundan iki buçuk ay sonra Urfa, Trabzon, Sivas, Samsun ve Eskişehir'e ilaveten İstanbul'da on bir bölgede şubeler açıldı. Şubat ayının son haftasında Eminönü, Makriköy, Beykoz ve Kasımpaşa'da yeni şubeler faaliyete başladı (Zürcher, 1992, s. 87- 88).

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI'NIN KAPATILMASI

Halk Fırkası'nda yer alan bazı gruplar, yeni fırkanın kurulmasını hoş karşılamadı. Yeni fırkanın adı içinde geçen "cumhuriyet" kelimesi ve "Fırka, düşünce ve dini inanışa saygılıdır" sözü tedirginliğe neden oldu. Kısa bir süre sonra Halk Fırkası kendi adını "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak değiştirdi (Aybars, 2009, s. 202). 13 Şubat tarihinde Diyarbakır'ın Eğil nahiyesine bağlı Piran köyünde Şeyh Said İsyanı çıktı (Aydemir, 1966, s. 224). Doğuda isyan hareketleri çıktığında Başvekil Fethi Bey'di (Uran, 2007, s. 169). İsyanla birlikte Fethi Bey'e karşı saldırılar da başladı (Aydemir,

1966, s. 219). Fethi Bey, bölgede geniş bir askeri harekâta gerek olmadığını belirtti. Fakat Mustafa Kemal Paşa, isyan hareketinin geniş bir isyan başlangıcı olduğu konusunda ısrar ederek sorunun görüşülmesi için fırka grubunun tekrar toplanmasını sağladı (Uran, 2007, s. 169). Giderek genişleyen Şeyh Said İsyanı'nın önlenmesi için Fethi Bey tarafından alınan tedbirlere muhalefet tarafından destek verildi (Eroğlu, 2008, s. 195). Fethi Bey, Meclis'te "İsyan hadisesi Doğu havalisinin bir kısmına münhasır iken siyasi bir maksatla İstanbul'da da Örfi İdare'nin ilanı muvafık olmaz. Hükümet böyle bir sorumluluğu hiç bir veçhile kabul edemeyeceği gibi kendisinden sonra gelecek kabineye de bazı arkadaşların arzu ettikleri veçhile İstanbul'da Örfi İdare ilanını tavsiye edemez." şeklinde beyanat verdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yetkilileri ile görüşme ihtiyacını hisseden Fethi Bey (Orbay, 2005, s. 378), Meclis'ten güvenoyu aldıktan sonra Hariciye Vekili Şükrü Kaya vasıtası ile Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuad Cebesoy'u görüşmek üzere davet etti. Ali Fuad Cebesoy'un yerine davete Adnan Adıvar katıldı. 25 Şubat 1925 tarihinde gerçekleşen görüşmede Fethi Bey kurulan fırkanın dağıtılması ile ilgili tebliğ görevini iletmek üzere görevlendirildiğini, eğer fırka dağıtılmazsa istikbalini çok karanlık gördüğünü sözlerine ekledi. Fırka programında yer alan "dini itikatlara hürmetkârdır" ifadesinin Şeyh Said İsyanı'nın çıkması ile ilişkilendirildiğinden bahsetti. Bunun üzerine söz alan Kazım Karabekir Paşa, kanun dâhilinde fırka teşkil etmenin ellerinde olduğunu fakat fırkayı dağıtmanın ellerinde olmadığını, hükümetin elinde her türlü kuvvetin bulunduğunu, isterlerse fırkayı dağıtabilecek kuvvette bulduklarını, doğu bölgesinde meydana gelen gelişmelerin önlenmesi için gerekli yardımı yapacaklarına dair sözler söyledi. 2 Mart 1925 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası grubunun toplantısında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programındaki "efkâr ve dini itikatlara hürmetkârız" cümlesi eleştirildi (Eroğlu, 2008, s. 193-194). Ali Fuad Paşa, bu maddeyi fırkaya birkaç nedenden dolayı koyduklarını belirtti. Bu nedenler şunlardı (Cebesoy, 2011, s. 563):

1-Fırkanın laik olduğunu anlatmak için.

2-Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alan Türk Cumhuriyeti'nin dini İslam'dır maddesinden dolayı.

3-Fırka'nın teşekkül aşamasında Halk Fırkası'nın İzmir Heyeti İdaresi'nin bir numara ve 4 Haziran 1924 tarihli tebliğin son kısmında yer alan ifadelerden dolayı. Bu tebliğin son kısmında "Rufaka-i cemileleri esamisi huzuru necabet kudretlerine takdim kılınmıştır. Kaza'ya ait ladini ve laahlaki mahfil tesisine değin münasip görülecek mahalde biliçtima reis, kâtip ve acizleriyle temas edecek kardeş intihabı hususuna inayetleri temenni ile en har hissiyatı ihtiramkaranemin kabulünü rica ederim efendim. Halk Fırkası Vilayet Heyet İdaresi. İmza Sadrettin" denmişti.

İsmet Paşa rahatsız olduğu için İstanbul'da dinlenmekte olmasına rağmen Ankara'ya döndü. Grupta şiddetli tartışmalar yaşandı (Aydemir, 1966, s. 221). Fırka grubu Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerine katılınca (Uran, 2007, s. 169) Fethi Bey kabinesi kurulduktan 3 ay 10 gün sonra istifa etti (Çetiner, 2008, s. 253). Yerine geçen İsmet Paşa, hükümetten 4 Mart tarihinde (Aybars, 2009, s. 215) güvenoyu alarak başbakan ve dış işleri bakanı görevini yürüttü (Eroğlu, 2008, s. 195). İstiklal Mahkemeleri tekrar işletilmeye başlandı. Ankara İstiklal Mahkemesi'ne yargıtaysız idam cezası hakkı tanındı (Tahir, 1975, s. 142). Kurulan kabine tarafından 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu hazırlanarak Meclis'e sevk edildi (Aybars, 2009, s. 216). Takrir-i Sükûn Kanunu, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinden Feridun Fikri Bey ve Kazım Karabekir Paşa tarafından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 70. Maddesine aykırı olduğu gerekçesi ile eleştirildi. İki maddeden ibaret olan Kanun tasarısı (Aydemir, 1966, s. 223), 22 muhalif oya karşı 122 kabul oyu ile (Eroğlu, 2008, s. 196) 4 Mart tarihinde kabul edildi (Aydemir, 1966, s. 223). İsyan mintikası ve Ankara'da birer İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına karar verildi. 7 Mart 1925

tarihinde iki mahkemenin üyeleri seçildi (Eroğlu, 2008, s. 196). Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılmasından sonra İstiklal Mahkemeleri tarafından 7446 kişi tutuklandı ve 660 kişi idam edildi (Çavdar, 1991, s. 125). Kısa bir süre sonra hükümet tarafından bir kararname çıkarıldı. Bu kararnamede (Mazıcı, 1984, s. 154-155):

Ankara İstiklal Mahkemesi'nde cereyan eden takibat ve muhakemat esnasında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul civarında vazaif deruhde eden bazı eşhasın fırkanın programında mevcut olan efkâr ve itikadı diniyeye hürmetkâr olmak esasını teşvişi efkâra ve tahrikâtı irticakaraneye vesile ittihat ettikleri sabit olduğu ve keza Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nin takibâtı ve muhakematı esnasında dahi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında mevcut yine bu efkâr ve diniyeye hürmetkâr olmak esasını memleketi dinsizlerden kurtarmak iddiayı irticakaranesine vasıtai telkinat ittihaz ettikleri ve bu yüzden son irtica ve isyanın tezahüratı esnasında bir çok vahim hadisat vukua geldiği sarîh olduğundan Ankara İstiklal Mahkemesi'nde cereyan eden muhakemat Vahdettin etrafında bulunan vatan hainlerinin Avrupa'da teşkil ettikleri merkezlerde ve memleket dâhilinde Hürriyet ve İtilaf devrinden kalma erbab-ı fesattan mürekkep vasi bir irtica şebekesi tesisine çalışmak gibi teşebbüsâtı ihzar eylemiş olmasına binaen bu ahval tahtında dini siyasete alet ittihaz emeğe müstaid bir cereyanın idamesi artık mümkün olmayacağını ve bu sebepten dolayı kararnamenin tebliği tarihinden itibaren Takrir-i Sükun Kanunu ahkamına tevkifen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bilcümle şube ve merkezleri alakadar memurini hükümet tarafından seddolunacağı bildirildi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmadan önce Halk Fırkası'nın İstanbul Kongresi toplandı. Bu kongrede Baş mutemet Refik İsmail Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bir irtica fırkası olduğunu ve yakında kapatılacağını söyledi (Cebesoy, 2011, s. 563). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensubu olan Kamil ve Salih Başo, aza kaydı için yaptıkları çalışmalarda dini siyasete alet ettikleri gerekçesiyle mahkemeye verildi. İstanbul'da yayınlanan 18 günlük gazeteden 8 tanesi kapatıldı. Diyarbakır'da kurulan İstiklal Mahkemesi 12 Nisan 1925 tarihinde önce bölgedeki Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası'nın şubelerini, daha sonra tekke ve zaviyeleri kapattı (Eroğlu, 2008, s. 197). 30 Nisan Perşembe günü Urfa'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın sorumlu sekreteri olarak görev yapan ve Şeyh Sait İsyânı'nda manen etkili olduğu düşünülüyor için tutuklanan emekli Yarbay Fethi Bey'in üzerinde bulunan hatıra defterinde yazılı "bakla, mercimek, şalgam" gibi kelimelerin birer şifre olduğundan şüphelenen Ali Saib Bey bu konuda bir açıklama istedi. Fethi Bey bu iddiayı reddetti. Ayaklanmayı kışkırtmadığını, fırkasının programında bulunan "hissiyat-ı ve itikad-ı diniyeye hürmetkâr" maddesini zararlı bulduğunu ve programı beğenmediğini, bu hükmün bilgisiz şeyhlerce istismar edilerek kullanıldığını ileri sürdü. Çeşitli sorular karşısında hiçbir yerde dolaşmadığını kimseyle görüşmediğini söyledi. Fethi Bey'e beş yıl hapis cezası verildi (Aybars, 2009, s. 235). Fethi Bey'in mahkûm olmasından sonra İstiklal Mahkemesi 25 Mayıs 1925 tarihinde bölgesindeki tüm valiliklere bir yazı göndererek görev bölgeleri içindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın şubelerinin kapatılmasını bildirdi. Valilikler aldıkları bu emri yerine getirerek bölgelerindeki fırka şubelerini kapatmaya başladı (Aybars, 2009, s. 236). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Vekiller Heyeti kararı ile 5 Haziran 1925 tarihinde (Tunaya, 2009, s. 709) mahkeme kararı olmadan kapatıldı (Çavdar, 1991, s. 126).

Fırkanın binalarındaki aramaları tenkit eden Tanin gazetesi kapatılarak başyazarı Hüseyin Cahit ve arkadaşları Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildi. Kısa bir süre sonra da fırka şubelerinde aramalar başladı. Fırkanın, kaçakçılık gibi işlerle bağlantısı araştırıldı. Basın mensubu ve eğitilmiş kişiler tevkif edilerek Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildi (Aydemir, 1966, s. 229). Ankara İstiklal Mahkemesi başlangıçta askerlikten firar edenleri yargılamakla birlikte, daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile alakalı yargılamalar da yaptı (İstiklal Mahkemeleri, 2015, s.12). 1925 yılı önemli inkılapların yapıldığı ve muhalefetin çıkan ayaklanmalar nedeni ile sona erdiği bir dönem oldu (Ortaylı, 2011, s. 28). İstanbul'daki muhalif gazeteciler 18-

25 Aralık 1925 tarihlerinde İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Yargılama sonucu gazetecilerin büyük bir bölümü beraat etti (Çavdar, 1991, s. 125). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldıktan sonra İzmir Suikastı olayı ile ilgili olarak İttihatçılar, Türkiye Büyük Millet Meclisi 1. Dönemdeki İkinci Grup üyeleri ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırka yöneticileri sorumlu tutuldu (Tunaya, 2009, s. 711).

SONUÇ

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra fırka olarak anılmaya başlandı. İttihat ve Terakki Fırkası, 1908 - 1918 yılları arasında devlet yönetiminde söz sahibi oldu. Vatanı kurtarma idealiyle yola çıkan fırka, devletin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine neden oldu. Savaşın kaybedilmesi ile birlikte, yabancı devletler tarafından ülke işgal edildi.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yenik sayılması üzerine devlet yöneticileri yurt dışına çıktı. Yurtta kalan Fırka üyeleri ise milli direniş hareketini başlatmak için harekete geçti. Milli Mücadele başarı ile sonuçlandırılınca Fırka üyeleri arasında karşılıklı bir güven eksikliği ortaya çıktı. Mustafa Kemal Paşa ile bir kısım İttihatçı kadrolar arasında kökleri geçmişe dayalı anlaşmazlıklar mevcuttu. Bu nedenle muhalefette bulunanlar mücadelelerini sürdürmek için önce Meclis'te İkinci Grup adı altında siyasi faaliyetlerini yürüttüler.

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir devlet kurma aşamasında çizilecek yol haritasında eski arkadaşlarının fikrini almaması, aralarının açılmasında neden oldu. Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanması, Cumhuriyetin ilanı, Halifeliğin kaldırılması gibi hayati önemi olan konularda görüşleri alınmayan muhalefet, Mustafa Kemal Paşa'nın uygulamaya koyduğu değişimlere karşı çıktı. İktidar ile muhalefeti oluşturan arkadaşlar arasındaki fikir ayrılığı Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması sırasında bariz bir şekilde ortaya çıktı. Türk delegasyonu başkanı İsmet Paşa, bazı sorunların aşılmasında Meclis üyelerine ve başvekile danışması gerekirken, konuları makam atlayarak direk Meclis Başkanı'na iletmesi, Rauf Bey tarafından hoş karşılanmadı. Bu nedenle Rauf Bey, anlaşma imzalanır imzalanmaz görevinden çekildi.

İktidar ile muhalefet arasında yaşanan diğer bir kriz Cumhuriyetin ilanı sırasında meydana geldi. Cumhuriyetin ilan edilmesini tesadüfen öğrenen başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere birçok eski İttihat ve Terakki Fırkası üyesi, böylesine önemli bir olaydan haberdar edilmemelerine içerledi. Vatanı kurtarmak için birlikte savaştıkları Mustafa Kemal Paşa tarafından düşüncelerinin alınmaması onların muhalefete geçmesine neden oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı kararlara muhalefet eden eski İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri basını da kullanarak tepkilerini dile getirdi.

Halifeliğin kaldırılması üzerine muhalefet daha sert eleştiriler yapmaya başladı. Eski İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri yaşanan bu gelişmeler üzerine yeni bir fırka kurmaya karar verdi. Muhalefeti oluşturan İttihat ve Terakki Fırkası'nın eski üyeleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. İşbaşındaki hükümet ise muhalefete karşı sert önlemler aldı. Bütün bu gelişmeler yaşanırken 1925 yılının Şubat ayında Güneydoğu Bölgesi'nde Şeyh Sait ayaklanması çıktı. Fethi Bey'in yerine 3 Mart 1925 yılında başvekillik görevine İsmet Paşa getirildi. Takrir-i Sükûn Kanunu Meclis'ten geçirildi. İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Muhalefeti destekleyen gazetelerin yayın yapması yasaklandı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925 yılında kapatıldı. Kapatılan fırka üyelerin önemli bir bölümü Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişiminde bulunmakla suçlandı.

KAYNAKÇA

- Akşam Gazetesi, 10 Temmuz 1926.
- Akşin, S. (1987). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Avcı, C. (1995), "İzmir Suikastı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X, S.28'den ayrı basım, Ankara: TTK Basımevi.
- Aybars, E. (2009). İstiklal Mahkemeleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1966). Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Atay, F. R. (1984). Çankaya, İstanbul: Kıral Matbaası.
- Bayar, C. (1965). Ben De Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş, C.I, İstanbul: Baha Matbaası.
- Birgen, M. (2006). İttihat ve Terakki'de On Sene İttihat ve Terakki'nin Sonu, C.II, Yayına Hazırlayan: Zeki Arıkan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Cavit Bey, (1993). İdama Beş Kala, İstanbul: Emre Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2011). Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, C.I-II, İstanbul: Temel Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi, 9 Temmuz 1926.
- Çavdar, T. (1991). İttihat ve Terakki, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetiner, S. (2008). Çöküş Yılları, II. Abdülhamit, Jön Türkler, İttihat ve Terakki, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erman, A. N. (1971). İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, İstanbul: Temel Yayınları.
- Eroğlu, N. (2008). İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eyicil, A. (2004). İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey, Ankara: Gün Yayıncılık.
- Grew, J. (1966). Atatürk ve İnönü Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları, Çev. Muzaffer Aşkın, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları.
- Haber Gazetesi, 13 Temmuz 1926.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Temmuz 1926.
- İlkan, S., Faruk I. (2005). Ankara İstiklal Mahkemesi Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Cereyan Eden Su-i kasd ve Taklib-i Hükümet Davası'na Ait Resmi Zabıtlar, İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- İslam, İ. (1999). "Mütareke Döneminde İttihatçı Takibatı", Osmanlı, C.II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İstiklal Mahkemeleri. (2015). C.I, Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi.
- Kandemir, F. (1955). İzmir Suikastının İç Yüzü, İstanbul: Ekicigil Tarih Yayınları.
- Karabekir, K. (1990). Kazım Karabekir Anlatıyor, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Karpat, K.H. (2010). Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılıç Ali, (1955). Kılıç Ali Hatıralarımı Anlatıyor, İstanbul: Sel Yayınları.

- Kılıç Ali, (1997). İstiklal Mahkemesi Hatıraları, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Kocaoğlu, B. (2006). Mütarekede İttihatçılık İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması, İstanbul: Temel Yayınları.
- Mazıcı, N. (1984). Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), İstanbul: Dilmen Yayınevi.
- Orbay, R. (2000), Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım, C.II, İstanbul: Emre Yayınları.
- Orbay, R. (2005). Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945), Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). Türkiye'nin Yakın Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Rıza Nur, (2008). Lozan Hatıraları, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Serbes, N., Yağan, A., (2010). Tarihteki "Hain" Çerkesler, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Son Saat Gazetesi, 15 Temmuz 1926.
- Tahir, K. (1975). Kurt Kanunu, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tunaya, T.Z. (2009). Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, C.3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaşar, S. (2004). Gizemli Bir Devrimci: İsmail Canpolat, İstanbul: Piramit Yayıncılık.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), D.II, C.5.
- Uran, H. (2007). Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Vardar, G. (1960). İttihat ve Terakki İçinde Dönenler, Yayına Hazırlayan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- Yalçın, H.C. (1976). Siyasi Anılar, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yalman, A. E. (1970). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1918), C.I, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Yeşil, A. <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354260>.
- Zürcher, E.J. (1992). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.